

İNSAN VE HALKLARIN HAKLARI SÖZLEŞMESİ İLE AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN KARŞILAŞTIRILMASI

Arş. Gör. Neslihan ÖZELER*

ÖZET

Hukuki ve siyasi alanda çok büyük bir öneme sahip olan insan hakları kavramı evrensel nitelik taşıma iddiasına rağmen bölgesel olarak tanınmaya ve korunmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu çalışmada bölgesel nitelikli olan Afrika İnsan ve Halkların Hakları (AİHHS) Sözleşmesi incelenmeye alınmıştır. Sözleşmenin genel özelliklerinin tanıtılmasının yanında esas olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile olan benzerlikleri ve farklılıklarının gösterilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle Afrika insan hakları sistemiyle ilgili genel bilgilere ve sözleşme maddelerinde yer alan haklara değinilecektir. Sonrasında iki sözleşmenin karşılaştırılması, şekle ve esasa ilişkin olarak iki başlık altında yapılacaktır. Şekli ve içeriksel karşılaştırmanın yanında, konu bütünlüğünün sağlanması amacıyla sözleşmelerin yaptırım mekanizmalarının karşılaştırılmasına yer verilecek, bu şekilde AİHHS'nin, AİHS karşısında yeri ve değerinin tespiti sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, bölgesel koruma, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi.

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, nesli_ozeler1988@hotmail.com

THE COMPARISON BETWEEN AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS AND EUROPEAN CONVENTION OF HUMAN RIGHTS

ABSTRACT

The concept of human rights, which has great importance in legal and political area, needs regional recognition and protection despite the claim of universal character. African Charter on Human and Peoples' Rights (Banjul Charter), which is a regional protection mechanism, has been examined in this study. In addition to introducing the general characteristics of the Charter, it is mainly aimed to display its similarities and differences with the European Convention on Human Rights (ECHR). In this respect, first of all the general information about the African human rights system and the rights in the charter will be introduced. After that, the comparison of the charter and convention shall be made in two parts in relation to the form and the content. In addition to formal and contextual comparisons, comparisons of sanctions mechanisms will be mentioned in order to ensure the integrity of the study. In this way the determination of the place and value of the Banjul Charter in relation to the ECHR will be ensured.

Keywords: Human rights, regional protection, African Charter on Human and Peoples' Rights.

GİRİŞ

İnsan haklarının, 20. ve 21. yüzyıl sosyal ve siyasal hayatının en önemli kavramlarından biri olduğunu söylemek mümkündür. Aslında özü ve temeli ilk çağ felsefesine kadar uzanabilen insan hakları kavramına, 2. Dünya Savaşı sonrasında tecrübe edilen yıkımların bir daha yaşanmaması amacıyla bir çare olarak başvurulmuştur. Tabii hukuk felsefesiyle başlayan hukuk anlayışı modern çağın ampirik ve determinist yaklaşımının hukuka yansımaları sonucu yerini pozitivist hukuk anlayışına bırakmıştır. Bu şekilde egemenin vazettiği yasalar en üstün hukuki ve ahlaki ilkeler olarak kabul edilmiştir. Bu anlayışın, özellikle 2. Dünya Savaşı ile birlikte doğurduğu sonuçlar, insan hakları kavramıyla beraber tabii hukukun yeniden doğuşunu gerçekleştirmiş ve yasaların da üzerinde insanın doğuştan, vazgeçilmez, devredilmez birtakım haklarının bulunduğu ve devletin bu hakları korumakla yükümlü olduğu anlayışını yerleştirmiştir.

İnsan hakları düşüncesi, tüm insanlık için geçerli olduğundan özü itibarıyla, en başta evrensel iddiası taşımaktadır. Bunun delilini teşkil edebilecek ilk belge de 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'dir. Ancak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve bu sözleşmeyi garanti altına alan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, insan haklarının bölgesel düzlemde korunmasının önemini ve bu hususa duyulan gereksinimi göstermiştir. İnsan haklarının bölgesel temelde korunmasını destekleyen görüşler olduğu gibi bunun, insan haklarının evrensellik iddiasını zayıflattığı ve birey haklarının korunması için tüm insanlığın birlikte hareket etmesini sağlama amacından saparak, bu hedefe keyfi sınırlar koyduğunu söyleyen görüşler de bulunmaktadır¹. Ancak diğer yandan, daha az sayıda ve daha homojen devletlerden oluşması, ortak karar alma mekanizmasının kolaylığı ve bireyler açısından ulaşılabilirliği, bölgesel yapılanmaların cazibesini ve etkililiğini arttırmaktadır². Hangi fikir desteklenirse desteklensin kabul edilmesi gereken şey ise, insan haklarını ulus üstü koruma mekanizmalarının her geçen gün daha fazla önem kazandığıdır. Şu an dünya genelinde evrensel ya da bölgesel niteliği haiz, 16'sı halen faaliyette olan 43 mahkeme olduğu ayrıca, yarı yargısal (quasi-judicial) ya da sorun çözücü organ (dispute settlement) niteliğinde 82 mekanizmanın bulunduğu

1 Sarkin, Jeremy (2008) 'The Role of Regional Systems in Enforcing State Human Rights Compliance', Inter-American and European Human Rights Journal, S:1, No: 2, s. 199-242.

2 Sarkin s. 210.

ifade edilmiştir³. Bölgesel yapılanmalarda ise başta Avrupa koruma sistemi olmak üzere Afrika ve Amerika sistemleriyle birlikte 3 bölge öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada, Afrika insan hakları koruma mekanizması olan, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi (AİHHS)⁴ ve buna dayanan Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi (AİHHM) ile günümüzdeki en başarılı örnek olarak gösterebileceğimiz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) karşılaştırılarak açıklanmaya çalışılacaktır. Buradaki öncelik, en başta sözleşmelerde ele alınan haklar, bunların ele alınış şekli, anlamları ve etkililikleridir. Konunun önemine binaen sözleşmelerin sağlayıcısı ve yaptırım gücü olan mahkemelere de değinilecek ancak bu genel değerlendirmelerle sınırlı tutulacak, yapısal özellikleri derinlemesine incelenilmeyecektir. Ayrıca, çalışmanın esas amacı Afrika insan hakları sisteminin açıklanması olduğundan AİHS ve AİHM ile ilgili bilgilere detaya girmeden, ancak karşılaştırma yapmanın doğasına da aykırı olmayacak şekilde yer verilecektir.

I. AFRİKA'DA İNSAN HAKLARININ KISA TARİHÇESİ

Afrika kıtasında insan haklarını koruma düşüncesinin ilk filizlenişinin 1963 yılında Afrika Birliği Örgütü'nün (ABÖ) kurulmasıyla başladığı söylenebilir. Birliğin kurulması ise kuşkusuz 14 Aralık 1960 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen "Sömürge Ülkelerine ve Halklarına Bağımsızlık Verilmesi Bildirisi"⁵ ile yakından ilişkilidir⁶. Zira yüzyıllar boyunca sömürge toprakları olarak yönetilen Afrika ülkelerinde insan hakları bilincinin oluşması için öncelikle bağımsızlığın kazanılması gerekmektedir. Bildiri maddeleri ile ABÖ'yü kuran sözleşmenin maddeleri arasındaki benzerlik de bu ilişkiyi görünür kılmaktadır. Bildirinin 1. maddesine göre: "Halkların ya-

3 Romano, Cesare P.R, **The International Judiciary in Context** <http://www.pict-pcti.org/publications/synoptic_chart/synop_c4.pdf> s.e.t 23.05.2016; **Sarkin**, s. 202.

4 Sözleşmenin Türkçe metni için bkz. <www.ihop.org.tr/dosya/sozlesme/afrikainsanhaklarisarti.doc> s.e.t. 24.05.2016; Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. <http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf> s.e.t. 24.04.2016.

5 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1514 (XV) sayılı 14 Aralık 1960 tarihli kararı, Türkçe metin için bkz. <http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/SOMURGE.pdf> s.e.t. 24.05.2016.

6 Bildiri 89 evet oyu ile kabul edilmiş, hiç ret oyu almamış, 9 üye çekimser kalmıştır. Bu 9 ülke şunlardır: ABD, Avustralya, Belçika, İngiltere, Dominik Cumhuriyeti, Fransa, Güney Afrika, İspanya, Portekiz. Aybay, Rona (2015) **İnsan Hakları Hukuku**, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 53.

bancı tahakkümüne, hâkimiyetine ve sömürüsüne tabi bulunması temel hakların inkârıdır”. Aynı şekilde ABÖ Sözleşmesi’nin hem başlangıç hem de amaçlar kısmında sömürgeciliğin her türüyle mücadele edileceği ve BM Sözleşmesi ve Evrensel İnsan Hakları Bildirisi’nde yer alan ilkelerin benimseneceği belirtilmiştir⁷. ABÖ’nün asıl amacının sömürgeciliğin önlenmesi olduğu ve insan haklarına öncelik vermediği ifade edilse de⁸ bu örgütün insan hakları koruma mekanizmalarına giden yolda atılan ilk adım olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu örgüt, 1981 yılında AİHHS’yi kabul etmiştir. Bu sözleşme, bugünkü Afrika insan hakları siteminin temelini teşkil etmektedir.

AİHHS, 27 Haziran 1981’de kabul edilmiş ve 21 Ekim 1986’da yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin denetim mekanizması olan mahkemenin kurulması ise yaklaşık 20 yıl sonra gerçekleşmiştir. Bundan önceki dönem için öngörülen denetim sistemi AİHHS’nin 30 ve devamı maddelerince düzenlenen Afrika İnsan ve Halkların Komisyonu örgütüdür. Komisyonun yetkileri 45. maddede şu şekilde belirtilmiştir:

“1. İnsan ve Halkların Haklarını geliştirmek ve özellikle:

- a. İnsan ve halkların hakları alanında Afrika’nın sorunlarına ilişkin belge toplamak, çalışmalar ve araştırmalar yürütmek, insan ve halkların hakları ile ilgili ulusal ve yerel kuruluşları teşvik etmek, seminer, sempozyum ve konferanslar düzenlemek, bilgi yaymak ve gerektiği hallerde, Hükümetlere görüşlerini sunmak ve tavsiyelerde bulunmak.
 - b. Afrika Hükümetlerinin mevzuatlarına dayanak oluşturabilecek, insan ve halkların hakları ve temel özgürlükleriyle ilintili hukusal sorunların çözülmesini amaçlayan ilke ve kuralları biçimlendirmek ve düzenlemek.
 - c. İnsan ve halkların haklarının geliştirilme ve korunmasıyla ilgili diğer Afrikalı ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak.
2. İnsan ve halkların haklarının korunmasını bu Sözleşme ile belirlenen koşullar altında temin etmek.
 3. Bir taraf Devletin, ABÖ’nün bir kuruluşunun ya da ABÖ tarafından tanınan bir Afrika örgütünün istemi üzerine, bu Sözleşmenin tüm hükümlerini yorumlamak.
 4. Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi tarafından kendisine verilebilecek diğer işleri görmek”.

Bu yetkilerden anlaşıldığı üzere komisyonun bağlayıcı karar alma yet-

7 Gemalmaz, Mehmet Semih (2005) **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, İstanbul, Legal, s. 897.

8 Doğan, İlyas (Editör) (2015) **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Ankara, Astana, s. 346.

kisi bulunmamaktadır. Ancak bu mekanizmanın, yarı-yargısal niteliğinin yanında, araştırma ve bilgi vermeye yönelik yarı-yasama organı niteliğini haiz kendine özgü bir yapılanmasının olduğu ifade edilmektedir⁹.

Sözleşme bazı ek protokollerle etkililik alanını genişletmeye yönelik adımlar atmıştır. Bunlardan ilki, 1998 tarihli Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesinin kurulmasına ilişkin protokoldür. Ancak aşağıda görüleceği üzere protokol 1998 tarihinde imzalanmış olmasına karşın, mahkeme 2006 yılında faaliyete başlamıştır. Bunun haricinde 2003 yılında kabul edilen ve 2005 yılında yürürlüğe giren Afrika'da Kadınların Hakları Protokolü bulunmaktadır. Ayrıca, Afrika'daki diğer insan hakları belgeleri olarak, 1990 yılında kabul edilen ve 1999'da yürürlüğe giren Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Sözleşmesi ile 1969'da kabul edilen ve 1974'te yürürlüğe giren Afrika'da Mülteci Sorunlarının Belirli Yönlerine İlişkin Afrika Birliği Sözleşmesi sayılabilir.

II. AFRIKA İNSAN VE HALKLARIN HAKLARI SÖZLEŞMESİ

A. GENEL ÖZELLİKLER

Avrupa ve Amerika'dan sonra üçüncü bölgesel insan hakları belgesi olan AİHHS, 1981 yılında kabul edilmiş ve 1986 yılında yürürlük kazanmıştır. Sözleşme "Başlangıç" bölümüyle birlikte 68 maddeden oluşmaktadır. Başlangıç bölümünde öncelikle her türlü sömürgeciliğe karşı olduğu teyit edilmiş ve temel insan haklarıyla birlikte halkların hakları gerçeğinin ve onlara saygı gösterilmesinin zorunluluğu vurgulanmıştır. Gelişme hakkına değinilmiş ve ekonomik gelişmenin, sosyal, kültürel, medeni ve siyasal olarak gelişmeye bağlı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu bölümde işbu sözleşmede belirtilen hakların yanında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen bildiriler, sözleşmeler ve diğer belgelerde yer alan insan ve halkların hakları ve özgürlükleri ilkelerine bağlı olacakları beyan edilmiştir.

Sözleşme iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım, haklar ve ödevlere ilişkindir. İkinci kısımda ise koruma önlemleri yer almaktadır. AİHHM'e ilişkin düzenlemeler ek protokol ile gerçekleştirildiğinden, sözleşmede sadece İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu düzenlenmiştir. Birinci kısmın ilk bölümünde insan ve halkların hakları ikinci bölümünde ödevler sıralanmıştır. Bir başka

9 Badawi El-Shikh, Ibrahim (1989) 'The African Commission on Human and Peoples' Rights: Prospects and Problems', Netherlands Quarterly of Human Rights, S: 7, No: 3, s. 272- 283; Gemalmaz, s. 915.

deyişle, ilk bölümde negatif, pozitif ve aktif statü hakları yer almakta ikinci bölümde ise farklı olarak bireylerin ve halkların yapmak zorunda oldukları belirtilmektedir.

B. AİİHS'TE YER ALAN TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER

Öncelikle belirtilmesi gereken sözleşmenin başlıklar halinde teker teker hak kategorileri oluşturmadığı, hakların ve özgürlüklerin maddeler arasında dağıtıldığıdır. İlk madde, sözleşmede düzenlenen tüm hak, özgürlük ve ödevlerin tanınması ve etkinlik kazandırılması hususunda devletlerin görevli olduğunu düzenlemiştir. Bu madde, devletlere genel bir sorumluluk yüklediğinden, sözleşmede yer alan maddelerden herhangi birinin ihlalinin otomatikman 1. maddeyi ihlal edeceği şeklinde yorumlandığı belirtilmiştir¹⁰.

Sözleşmede ilk olarak düzenlenen *eşitlik hakkı ve ayrımcılık yasağı*-dır. 2. madde, sözleşmede yer alan haklar ve özgürlüklerin herhangi bir ayırım olmaksızın uygulanacağını belirttikten sonra 3. madde yasa önünde eşitliği ayrıca vurgulamıştır. Bunun yanında 18. maddenin 3. ve 4. fıkralarında kadınlara ve çocuklara ayrımcılık yapılmaması düzenlemiştir.

Sözleşmenin 4. maddesi *yaşam hakkına* yer vermiştir. Bu hak lâfzî itibariyle keskin ifadeler taşımamaktadır¹¹. Her bireyin kendi yaşamına ve vücut bütünlüğüne saygı gösterilmesini isteme hakkına sahip olduğunu ve hiç kimsenin keyfi olarak bu haktan yoksun bırakılamayacağını düzenlemiştir. Madde oldukça yumuşak biçimde kaleme alınmış olsa da komisyon uygulamasında gıda güvenliğinin sağlanmasını da yaşam hakkı kapsamında yorumlandığı görülmüştür. Örneğin çevre kirliliği sebebiyle var olan gıda kaynaklarının yok edilmesinin ya da ambargo sebebiyle gıda sıkıntısı çekilmesinin, yaşam hakkı çerçevesinde yorumlanması mümkündür¹².

İşkence ve insanlık dışı muamele yasağı sözleşmenin 5. maddesinde düzenlenmiştir. Bu tip davranışlar arasında kölelik, köle ticareti, insanlık dışı ve aşağılayıcı ceza ayrıca sayılmıştır. Aşağılayıcı cezalarla ilgili olarak komisyo-

10 Evans, Malcom/Murray, Rachel (Editör) (2008) **The African Charter on Human and People's Rights The System in Practice 1986-2006**, 2. Baskı, Cambridge, Cambridge University Press, s. 174.

11 "Article 4: Human beings are inviolable. Every human being shall be entitled to respect for his life and the integrity of his person. No one may be arbitrarily deprived of this right."

12 Evans/Murray, s. 184-185.

na pek çok olay intikal etmiştir. Curtis Francis Doebbler v. Sudan kararı buna örnek olarak verilebilir¹³. Olayda, piknik yapan üniversiteli kız ve erkek öğrenciler kamu düzenini bozdukları gerekçesiyle suçlanmışlar ve 25 ile 40 arası kırbaç cezasına çarptırılmışlardır. Ayrıca bu cezalar kamuya açık bir şekilde infaz edilmiştir. Komisyon olayda 5. maddenin ihlal edildiğini söylemiş ve ne şekilde olursa olsun fiziksel cezaların uygulanmaması gerektiğine hükmetmiştir.

Sözleşmenin 6. maddesi **özgürlük ve güvenlik hakkına** ilişkindir. Maddede hiç kimsenin yasayla belirtilmemiş nedenlerle ve keyfi olarak özgürlüğünden yoksun bırakılmayacağı düzenlenmiştir. Ancak, yasayla belirlenmenin sınırları ya da keyfilikten ne anlaşılması gerektiği açıkça belirtilmemiştir.

Adil yargılanma hakkı esas olarak 7. maddede düzenlenmiştir. Ancak adil yargılanmanın bir gereği olan mahkemelerin bağımsızlığına 26. maddede değinilmiştir. 7. maddede sırasıyla, yetkili makamlara başvurabilme, suçluluğun kanıtlanana kadar masum sayılma(masumiyet karinesi), kendi seçeceği bir avukat tarafından savunma, tarafsız mahkeme önünde makul süre içerisinde yargılanma hakkı bulunmaktadır. Bu maddede ayrıca, cezaların kanuniliği, yasaların geriye yürümezliği, suç ve cezaların şahsiliği de düzenlenmiştir.

Sözleşmenin 8. maddesinde **vicdan, ibadet ve din özgürlüğü**, 9. maddesinde **ifade özgürlüğü** yer almaktadır. Bu haklar da diğer birçok gibi basit ve ayrıntısız şekilde kaleme alınmış, ancak kapsamaları yorumlanma suretiyle genişletilmeye çalışılmıştır. Örneğin, Law Offices of Ghazi Suleiman v. Sudan¹⁴ kararında, şikâyetçi, insan haklarıyla ilgili bir konuşma yapmak üzere davet edildiği bir konferansa giderken güvenlik güçleri tarafından engellenmiş ve konuşma yaptığı takdirde tutuklanacağı yönünde tehdit edilmiştir. Hükümet konuşmanın ulusal güvenliği ve kamu düzenini tehdit edeceğini iddia etse de komisyon henüz konuşma yapacağı yere dahi gitmeyen şikâyetçinin engellenmesini 9. maddenin ihlali olarak yorumlamıştır.

Sözleşmenin 10. ve 11. maddelerinde sırasıyla **örgütlenme ve toplantı yapma özgürlüğü** düzenlenmiştir. Ancak toplantı yapma özgürlüğü birçok sınırlamaya tabi tutularak, kullanımı adeta imkânsız hale getirilmiştir. Madde

13 Communications 236/00: Curtis Francis Doebbler/Sudan <[http://www.achpr.org/files/sessions/33rd/comun ica tions/236.00/achpr33_236_00_eng.pdf](http://www.achpr.org/files/sessions/33rd/comun%20ications/236.00/achpr33_236_00_eng.pdf)> s.e.t. 26.05.2016.

14 Communications 228/99: Law Offices of Ghazi Suleiman / Sudan <[http://www.achpr.org/f i les /se ssio ns/33rd/comunications/228.99/achpr33_228_99_eng.pdf](http://www.achpr.org/files/se ssio ns/33rd/comunications/228.99/achpr33_228_99_eng.pdf)> s.e.t. 26.05.2016.

bu özgürlüğün, yasa tarafından düzenlenmiş olma şartıyla, ulusal güvenlik, emniyet, sağlık, kamu ahlakı, başkalarının hakları ve özgürlükleri lehine konulan kurallarla sınırlandırılabilmesini öngörmüştür.

Seyahat etme özgürlüğü, sözleşmedeki diğer haklara nazaran oldukça detaylı bir şekilde düzenlenmiştir. Bu hak, bireyin kendi ülkesinden ayrılmayı ve ülkesine geri dönmeyi, baskıya uğradığı zaman başka ülkelere sığınmayı araştırma ve sığınmacı statüsü elde etmeyi kapsamaktadır. Ayrıca vatandaş olmayan belli bir ırk, milliyet ve ya dine ait toplulukların kitle halinde sınır dışı edilmesi yasaklanmıştır.

Sözleşmenin 13. maddesinde **ülke yönetimine katılma hakkı** düzenlenmiştir. Bu hak sadece vatandaşlara tanınmıştır. Aynı madde, **kamu hizmetlerinden yararlanmayı** da içermektedir. Bu hak da vatandaşlara özgü olarak düzenlenmiş ancak bir sonraki fıkrada ayrıca kamu hizmetine ulaşma hakkının her bireye ait olduğu belirtilmiştir.

Düzenleme konusu olan diğer bir önemli hak 14. maddedeki **mülkiyet hakkı**dır. Bu hakkın ancak kamusal menfaate ve yasalara uygun olarak sınırlandırılabilceği belirtilmiştir. Madde müdahale durumunda tazminata ilişkin herhangi bir düzenleme öngörmemiştir. Sözleşmede sosyoekonomik haklar olarak ayrıca 15. maddede **çalışma hakkı** ve **eşit işe eşit ücret**, 16. maddede **sağlık hakkı** ve 17. maddede **eğitim hakkı** düzenlenmiştir. 17. maddede bireyin kendi toplumunun kültürel yaşamında özgürce yer alabileceği ayrıca toplum tarafından tanınan değerlerin geliştirilmesi ve korunmasının devletin sorumluluğunda olacağı belirtilmiştir.

Sözleşmede bireylere yönelik son düzenleme 18. maddede yer almaktadır. Bu maddede ailenin toplumun temel birimi olarak düzenlenmiş devletin, onu koruyup gözetmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu maddede ayrıca, kadınlara ve çocuklara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve yaşlı ve özürlülerin her türlü gereksiniminin karşılanması için özel önlemler alınması gerektiği öngörülmüştür.

AİHHS'yi diğer klasik insan hakları sözleşmelerinden ayıran kısım 19. ve 24. maddeler arasında düzenlenen topluluk ya da halkların hakları bölümüdür. Bu haklardan ilki tüm halkların eşit olduğunu ve hiçbir şekilde bir halkın diğer bir halk üzerinde tahakküm kuramayacağını düzenlemektedir. 20. maddeye göre, **var olma hakkıyla** beraber, tüm halkların **kendi kaderini be-**

lirleme hakkı olacaktır. Sömürge altında olan topluluklar, uluslararası hukuk tarafından tanınan tüm yollara başvurma hakkına sahip olacaktır. Bu hakkın anlamı kuşkusuz pek çok ulusal ve uluslararası bildiriye hatta bazı devletlerin anayasalarında yer alan **direnme hakkı** olarak anlaşılmalıdır. 21. maddede her halkın **kendi doğal zenginliklerinden yararlanma hakkı** olduğunu ve bu zenginliklerin yağmalanması durumunda tazminat haklarının olduğunu düzenlemiştir. Görüleceği üzere mülkiyet hakkının kamulaştırılması durumunda dahi öngörülmeyen tazminat hakkı bir nevi halkın mülkiyeti olan kaynaklardan yoksun bırakılma durumunda sözleşme tarafından garanti altına alınmıştır.

Sözleşmenin 22. maddesi **insanlığın ortak mirasından yararlanmayı**, 23. maddesi **ulusal ve uluslararası barış hakkını** düzenlemiştir. **Çevre hakkı** da 24. maddede topluluk hakkı olarak belirtilmiştir.

Sözleşmenin 25. ve 26. maddelerini, 1. maddenin tekrarı olarak nitelendirmek mümkündür. Bu maddeler 1. maddede olduğu gibi hakların ve özgürlüklerin sağlanmasında, korunmasında ve geliştirmesinde devletin sorumlu olduğunu ifade etmektedir.

Halkların haklarının yanında AİHHS'yi farklı kılan diğer bir husus ise hak ve özgürlüklerin yanında bir **ödevler** kategorisi oluşturmasıdır. 27. maddenin 1. fıkrasına göre bireyin, ailesine, topluma, devlete, yasal olarak tanınan diğer topluluklara ve uluslararası topluma karşı ödevleri olacaktır. Maddenin 2. fıkrasını ise sözleşmede bireylere tanınan tüm haklar ve özgürlükler için ve aynı zamanda devletin sorumluluğu için genel bir sınırlandırma niteliği taşımaktadır. Buna göre, her birey haklarını ve özgürlüklerini kullanırken, başkalarının hakları, toplum güvenliği, ahlaki ve ortak çıkarlarını gözetmekle yükümlüdür. Ayrıca birey, 28. maddeye göre, ayrımcılık yapmamak, diğer bireylere saygı göstermek, hoşgörüyü geliştirmekle sorumludur.

Bu konuya ilişkin sözleşmenin son maddesi olan 29. madde, esasen yukarıda bahsedilen ödevleri tekrar etmiştir. Bunlardan farklı olarak vergi ödeme ve çalışma ödevinden bahsedilebilir. Çalışma ödevi, önceden değinildiği üzere 15. maddede bireyin sahip olduğu bir hak olarak düzenlenmiştir. Burada ise bireyin, ulusal bağımsızlık ve bütünlüğünü korumak için en üst düzeyde çalışması bir ödev olarak öngörülmüştür.

III. AİHHS v. AİHS

A. HER İKİ SÖZLEŞMENİN DÜZENLEDİĞİ HAKLAR, ÖZGÜRLÜKLER VE ÖDEVLER YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI

1. Şekle İlişkin Karşılaştırma

Bu başlık altında, her iki sözleşme ele alınıp madde içerikleri değerlendirilmeksizin ulaşılan bilgilere değinilecektir.

Öncelikle iki sözleşmenin imzalanma tarihleri arasında 31 yıl bulunmaktadır. AİHS 4 Kasım 1950, AİHHS 26 Haziran 1981 tarihinde imzalanmıştır.

Her iki sözleşme de başlangıç bölümlerine sahiptir. Ancak bu bölümler paralel hükümler içerse de farklı önceliklere vurgu yapılmıştır. Genel olarak kabul edilen görüş, başlangıç bölümlerinin tek başına bağlayıcı nitelik taşımadığı ancak, ilgili hukuki düzenlemenin yorumlanmasında göz önünde bulundurulduğudur¹⁵. Dolayısıyla her iki sözleşmenin başlangıç bölümlerine bakarak, metinlerin oluşturulmasının esas amacı ve metinlerin genel karakteri hakkında bilgi sahibi olunabilir¹⁶. Buna göre, AİHS'te esas olarak vurgulanan, üyeleri arasında sıkı bir birlik oluşturma amacıyla kurulan Avrupa Konseyi'nde insan haklarının geliştirilmesinin bir öncelik olarak görülmesi ve aynı inancı taşıyan ve ortak bir gelenekten gelen Avrupa devletlerinin İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde yer alan bazı hakların ortak güvenceye alınmasıdır. Kısaca özetlemek gerekirse, AİHS'in amacı bölgede ortak bir insan hakları anlayışı oluşturmaktır. Daha uzun bir şekilde kaleme alınan AİHHS'nin başlangıç kısmındaki en net vurgu ise bölgenin sömürgecilikten kesin surette arındırılması ve Afrika halklarının yaşam standartlarının yükseltilmesidir. Burada, ekonomik yönden gelişim için, medeni ve siyasal yönden gelişim bir şart olarak görülmüştür.

Sözleşmelerde şekli olarak nitelendirilebilecek en büyük fark madde kategorilerine ilişkindir. AİHS'in 1. maddesinde devletlerin insan haklarını koruma konusundaki sorumluluğu en genel şekliyle düzenlendikten sonra maddeler üç bölüme (section) ayrılmıştır. İlk bölümde haklar ve özgürlükler, ikinci

15 Özbudun, Ergun (2011) **Türk Anayasa Hukuku**, 12. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, s.75.
16 AİHS 15nolu Protokol ile sözleşmenin başlangıç bölümüne halihazırda AİHM'in yorum suretiyle geliştirdiği yerindenlik ilkesi ve devletin takdir yetkisi alanı doktrininin eklenmesi, başlangıç bölümlerine verilen önemin bir kanıtını teşkil edebilir. 15 ve 16 nolu protokollerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gözlügöl, Said Vakkas/Poyraz, Yasin (2015) '**Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Uygulamasında 15 ve 16 Nolu Ek Protokollerle Öngörülen Reform**', Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S: 20, s.59-86.

bölümde AİHM, üçüncü bölümde de çeşitli hükümler yer almaktadır. AİHHS ise başlangıç bölümünden sonra 2 kısma (part) ayrılmıştır. İlk kısımda haklar ve ödevler, ikinci kısımda koruma tedbirleri düzenlenmiştir. Haklar ve ödevler kısmı iki bölüme (chapter) ayrılmıştır. İlki “İnsan ve Halkların Hakları”, ikincisi “Ödevler” başlığı taşımaktadır. İnsan ve halkların haklarını belirlerken ayrı bir bölümlendirmeye gidilmemiştir. Bölümlerin adlandırılmasında ilk bölüm için hakların süjesi belirtilmiş iken, ikinci bölüm başlığında ödevlerin muhatabının belirtilmemesinin şekli bir tutarsızlık yarattığı söylenebilir.

AİHHS’te şekli anlamda eleştiri konusu yapılabilecek en önemli husus madde başlıklandırmasının yapılmamış olması ve ek olarak maddelerin kendi içinde net bir düzenleme kategorisinin oluşturulmamasıdır. Başlıklandırma hususu göz ardı edilebilirse de diğer neden, sözleşmenin anlaşılabilirliğini zorlaştırmaktadır. Örneğin, eşitlik hakkı ve ayrımcılık yasağı sözleşmenin 2, 3, 18 ve 28. maddelerinde düzenlenmiştir. Yine, adil yargılanma hakkına ilişkin unsurlardan mahkemelerin tarafsızlığı ana madde olan 7. maddede düzenlenmekte iken bağımsızlık, 26. maddede belirtilmiştir. Bu şekilde dağınık düzenlemelere sözleşmenin pek çok maddesinde rastlamak mümkündür.

İki sözleşmenin karşılaştırılmasında esasa ilişkin olmak üzere şekli olarak da nitelendirilebilecek en büyük farklılık AİHHS’te, AİHS’ten farklı olarak, bireylerin ödevlerine halkların haklarına yer verilmesidir.

Halkların haklarına yer verilmesi AİHHS’i yalnızca AİHS’ten değil diğer tüm insan hakları sözleşmelerinden farklı kılmaktadır. Bu husus Afrika sözleşmesinin bireyleri, toplumdan bağımsız bir değer olarak görmemesi anlayışının yansımaları olarak görülebilir¹⁷. Halkların haklarına ilişkin pek çok değerlendirme yapan sözleşme bir halk tanımı vermemiştir. Halk kavramından ne anlaşılması gerektiği somut olayın özelliklerine göre değerlendirilmektedir¹⁸.

Ödevlere ilişkin düzenleme ise Afrika sözleşmesini AİHS’ten ayırmakla birlikte, benzersiz bir düzenleme değildir. 1948 tarihli Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi de benzer bir nitelik taşımaktadır¹⁹. Ayrıca, ayrı bir bölüm olarak ele alınmasa da diğer insan hakları bildirilerinde de ödev kavramına yer verildiği görülmektedir. AİHS’in ifade özgürlüğünü düzenlediği 10. maddesinin 2. fıkrasında da ödev kavramına yer verilmiştir.

17 **Evans/Murray**, s. 244.

18 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Evans/Murray**, s. 247-250.

19 **Aybay**, s. 14; American Declaration of the Rights and Duties of Man, <<http://www1.umn.edu/humanrts/oasinstr/zoas2dec.htm>> s.e.t. 27.05.2016.

Her iki sözleşme de sonrasında kabul edilen protokollerle yeni ihtiyaçlara ayak uydurmayı, kendisini geliştirmeyi ve etkililiğini arttırmayı hedeflemiştir. AİHHS bu hususta iki temel protokol oluşturmuştur. Bunlardan ilki Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesinin Kurulmasına İlişkin Protokol, ikincisi ise Afrika'da Kadınların Hakları Protokolüdür. AİHS'in ise bu konuda daha aktif olduğu söylenebilir. AİHS ile ilgili olarak bugüne kadar 16 protokol imzalanmıştır. Bu protokollerin çoğu sözleşmenin uygulanmasına ilişkin olmakla birlikte, özellikle 1, 4, 7 ve 12 nolu protokollerle yeni haklar tanımlanmış, 13 nolu protokolle daha önce yasaklanmayan ölüm cezası kaldırılmıştır²⁰.

2. Esasa İlişkin Karşılaştırma

En genel şekliyle AİHHS, bireyin yanında halkları da hak taşıyıcısı olarak tanımlaması, hakların tamamlayıcısı olarak ödev kavramına yer vermesi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimin hedeflenmesi, evrensellikten ziyade yerellik vurgusu yapması ve bölgenin yerleşik değerlerinin korunmasının amaçlanması gibi özellikleriyle AİHS'ten farklılaşmaktadır. Batıda insan hakları kavramı, bireyin devlet müdahalesine karşı korunması felsefesine dayanmaktadır, Afrika'da sosyal ilişki kavramı esas alınmış ve batı standartlarına nazaran kültürel görecelik tercih edilmiştir²¹.

Afrika sözleşmesi, medeni ve siyasi hakların yanında sosyoekonomik haklara da yer vermiştir. Hatta bu konuda AİHS'ten daha radikal düzenlemelere sahip olduğu söylenebilir. Örneğin, sözleşmede çalışma bir hak olarak belirtilmiş ve eşit işe eşit ücret düzenlemesi yapılmıştır. Bunun asıl nedeni, başlangıç bölümünde de belirtildiği gibi, medeni ve siyasal hakların gelişiminin, sosyoekonomik gelişimle ayrılmaz bir bütün olarak görülmesidir. Ancak, fiili durumda bu hakların uygulanmasında büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Afrika'daki yerel mahkemelerin de bu tür konuların mahkemeler aracılığıyla değil, siyasi organlar tarafından çözülmesi gerektiği yönünde eğilim gösterdiği ifade edilmiştir²².

AİHHS'teki bazı spesifik hakları, AİHS'teki muadilleriyle karşılaştıracak olursak:

Afrika sözleşmesi, yaşam hakkına ilişkin olarak, ölüm cezasını yasaklamamıştır. Kölelik sözleşme ile yasaklanmasına rağmen zorla çalıştırmaya

20 Tüm protokollere ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Council of Europe, <<http://www.coe.int/en/web/conventions/search-on-treaties/-/conventions/treaty/results/subject/3>> s.e.t. 27.05.2016.

21 Sarkin, s. 214.

22 Yerima, Timothy Fwa (2011) 'Comparative Evaluation of the Challenges of African Regional Human Rights Courts', Journal of Politics and Law, S: 4, No: 2, s. 120-127.

ilişkin bir hükme yer verilmemiştir. Özgürlük ve güvenlik hakkı Avrupa sözleşmesine göre oldukça kısa ve yalın şekilde düzenlenmiş, hangi durumlarda özgürlüğe müdahale edileceği açıkça belirtilmemiştir. Eşitlik ve ayrımcılık yasasında ise Avrupa sözleşmesinin protokolle genişlettiği, “sözleşmede tanınan haklar yönünden uygulama” sınırlaması Afrika sözleşmesinde bulunmamaktadır. Afrika sözleşmesi mülkiyet hakkını korumakla beraber kamu menfaati lehine kısıtlamaya gidilebileceğini belirtmiş ancak bu durumlarda tazminat verilmesini güvence altına almamıştır. Afrika sözleşmesi, Avrupa sözleşmesinden farklı olarak sağlık ve tatmin edici bir çevrede yaşama hakkını tanımıştır. Afrika sözleşmesinde adil yargılanma hakkının ise diğerine göre oldukça korumasız olduğu söylenebilir. Örneğin, mahkemelerin yasayla kurulması, kamuya açıklık ve aleniyet, ana dilde savunma, maddi durumu elverişsiz olan kişiler için avukat yardımı gibi düzenlemelere yer verilmemiştir. Bir diğer sınırlı düzenleme de siyasal haklara ilişkindir. Avrupa sözleşmesine 1 nolu protokolle getirilen, makul aralıklarla, gizli oyun geçerli olduğu serbest seçimler düzenlemesi Afrika sözleşmesinde bulunmamaktadır.

Yukarıda belirtilenler dışında iki sözleşme arasındaki en büyük fark, ödevler ile halkların halklarına yer verilmesidir. Bu hususlara daha önce değinildiği için burada ayrı bir açıklama yapılmayacaktır.

Afrika sözleşmesinde tanınan hak ve özgürlükler açısından gözlemlenen bir diğer husus da sınırlama rejimlerine ilişkindir. AİHM’in içtihatlarıyla geliştirdiği ama esasen sözleşme metninde mündemiç olan hakların ve özgürlüklerin sınırlandırılması kriterlerinin (müdahalenin varlığı, yasayla belirtilmiş olması, demokratik bir toplumda gerekliliği, müdahalenin eylemle orantılı olması vs.), Afrika sözleşmesinden çıkarılması mümkün gözükmemektedir. Afrika sözleşmesinde vurgulanan en önemli sınırlama kriteri “yasaya uygun olma” olarak ifade edilmiştir.

Aşağıdaki tabloda ayrıntılı şekilde, her iki sözleşmede yer alan hak ve özgürlükler ile madde karşılıkları yer almaktadır.

HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLER	AİHS	AİHHS
Yaşam Hakkı	2. madde	4. madde
İşkence Yasağı	3. madde	5. madde
Kölelik ve Zorla Çalıştırma Yasağı	4. madde	5. madde ¹
Özgürlük ve Güvenlik Hakkı	5. madde	6. madde
Adil Yargılanma Hakkı	6. madde	7. madde
Kanunsuz Suç ve Ceza Olmaz İlkesi	7. madde	7. madde
Özel ve Aile Hayatına Saygı	8. madde	18. madde ²
Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü	9. madde	8. madde

İfade Özgürlüğü	10. madde	9. madde
Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü	11. madde	10. ve 11. maddeler
Evlenme Hakkı	12. madde	-
Etkili Başvuru Hakkı	13. madde	7. madde ³
Ayrımcılık Yasağı	14. madde (ayrıca 12 nolu protokol)	2, 3 ve 18. maddeler
Olağanüstü Hallerde Yükümlülükleri Askıya Alma	15. madde	-
Yabancıların Siyasal Etkinliklerinin Kısıtlanması	16. madde	13. madde
Hakları Kötüye Kullanma Yasağı	17. madde	27(2). madde ⁴
Haklara Getirilecek Kısıtlanmaların Sınırlanması	18. madde	-
Mülkiyetin Korunması	1 nolu protokol 1. madde	14. madde
Eğitim Hakkı	1 nolu protokol 2. madde	17. madde
Serbest Seçim Hakkı	1 nolu protokol 3. madde	-
Borçtan Dolayı Özgürlüğünden Yoksun Bırakılma Yasağı	4 nolu protokol 1. madde	-
Serbest Dolaşım Özgürlüğü	4 nolu protokol 2. madde	12. madde
Vatandaşların Sınır Dışı Edilmeleri Yasağı	4 nolu protokol 3. madde	12. madde
Yabancıların Topluca Sınır Dışı Edilmeleri Yasağı	4 nolu protokol 4. madde	12. madde
Ölüm Cezasının Kaldırılması	6. nolu protokol 1. madde	-
Cezai Konularda İki Dereceli Yargılanma Hakkı	7 nolu protokol 2. madde	-
Adli Hata Halinde Tazminat Hakkı	7. nolu protokol 3. madde	-
Aynı Suçtan İki Kez Yargılanmama ve Cezalandırılmama Hakkı	7 nolu protokol 4. madde	-
Eşit İşe Eşit Ücret Hakkı	-	15. madde
Sağlık Hakkı	-	16. madde
Hakların Eşitliği	-	20. madde
Kendi Kaderini Belirleme Hakkı	-	20. madde
Kendi Doğal Zenginliklerinden Yararlanma Hakkı	-	21. madde
Sömürgeciliğe Karşı Direnme Hakkı	-	21. madde
İnsanlığın Ortak Mirasından Yararlanma Hakkı	-	22. madde
Bariş Hakkı	-	23. madde
Çevre Hakkı	-	24. madde

B. AİHHS'NİN KORUMA MEKANİZMASI

Hukuk sistemlerinde bir hakkın düzenlenmesinden ziyade o hakkın gerçek hayatta nasıl uygulandığı önem taşımaktadır. Örneğin, Afrika sözleşmesinde herkes için geçerli olarak eşit işe eşit ücret tanınması düzenlemesi tek başına Afrika kıtasındaki kişilerin ücret haklarına ilişkin olarak hiçbir şey ifade etmemektedir. Bu sebeple, esasen sözleşmede yer alan hak ve özgürlüklerin konu edildiği bu çalışmada kısa da olsa bu hak ve özgürlükler için öngörülen koruma mekanizmasına ve onun etkililiğine değinmek yerinde olacaktır.

Yukarıda değinildiği üzere, sözleşmenin ilk halinde öngörülen koruma sistemi Afrika İnsan ve Halkların Komisyonu'dur. Bu komisyonun zayıf bir koruma sağlaması sözleşmeye yöneltilen en büyük eleştirilerden birini oluşturmaktaydı²³. Komisyon için, "dişsiz köpek-havlayan ama ısırmayan" benzetmesi yapılmaktaydı²⁴. Dolayısıyla, AİHMM kurularak, sözleşmenin daha etkin bir hal alması amaçlanmıştır.

AİHMM, 1998 yılında hazırlanan ve 25 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe giren protokol ile kurulmuştur. Faaliyete geçmesi iki yıl sonra yani, 2006 yılında gerçekleşmiştir. İlk başvuru 11 Ağustos 2008 yılında Senegal'e karşı yapılmış ve 10 Aralık 2009 yılında karar verilmiştir. Mart 2017 itibariyle mahkemeye 124 başvuru yapılmış ve bunlardan 32'si sonuçlandırılmıştır²⁵. İlk kararında mahkeme yetkisiz olduğuna hükmetmiştir²⁶.

AİHMM'nin kurulması, komisyonun varlığını ortadan kaldırmamıştır. Protokolün 2. maddesinde mahkemenin, komisyonun koruyucu yetkisini tamamlamak amacıyla kurulduğu belirtilmiştir²⁷. Protokolün 5. maddesine göre mahkemeye başvurmaya yetkili olanlar, komisyon, komisyona başvuran ya da komisyonda aleyhine başvuru yapılmış devlet, vatandaşı insan hakları ihlali mağduru olan devlet ve Afrikalı hükümetler arası örgütlerdir. Bireysel başvurularla hükümet dışı örgütler (non-governmental organisation) tarafından yapılan başvuruların kabul edilebilmesi için ise, protokolün 34(6). maddesinde, taraf devletin bu tür başvuruları kabul edeceğine dair açık beyanının gerekli

23 Kalabalık, Halil (2009) **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 443.

24 **Yerima**, s. 120.

25 African Court on Human and Peoples' Rights <<http://en.african-court.org/index.php/12-homepage1/1-welcome-to-the-african-court>> s.e.t. 28.06.2017.

26 **Michelot Yogogombaye v. The Republic of Senegal**, Başvuru No: 1/2008, <<https://www1.umn.edu/humanrts/africa/comcases/1-2008.pdf>> s.e.t. 30.05.2016.

27 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi'nin Kurulmasına İlişkin Protokol'ün İngilizce metni, <http://www.achpr.org/files/instruments/court-establishment/achpr_ins-tr_proto_court_eng.pdf> s.e.t. 28.06.2017.

olduğu düzenlenmiştir. Bireysel başvurulara bu şekilde doğrudan bir yetki verilmemiş olsa da, bireylerin taraf devletin mahkemenin yargı yetkisini kabul etmediği durumlarda komisyon aracılığıyla dolaylı olarak başvuruda bulunabileceği belirtilmektedir²⁸. Mahkemenin tavsiye niteliğindeki kararları için başvuruda bulunabilecekler ise daha geniş tutulmuştur. Daha önceden komisyonda görüşülmemiş bir konu olması şartı ile Afrika Birliği Örgütü, örgütün herhangi bir organı, örgüte üye devletler ya da örgüt tarafından tanınan Afrikalı kuruluşlar tavsiye kararı istemeye yetkilidir (madde 4). Görüldüğü üzere tavsiye kararı istenebilmesi için protokole taraf olma şartı aranmamaktadır²⁹.

Protokolün 3. ve 7. maddeleri birlikte değerlendirildiğinde, mahkemenin kendisini sadece AİHHS ve ilgili protokolleri ile sınırlandırmadığı görülmektedir. Mahkemenin, söz konusu devletlerin imzalamış olduğu diğer insan hakları belgelerini de gözeteceği bu maddelerde hüküm altına alınmıştır.

Protokolün 27. maddesi, mahkemenin ihlal tespit ettiği durumlarda bu ihlalin giderilmesi için tazminat da dâhil olmak üzere gerekli önlemleri alacağını, acil durumlarda ise geçici tedbirlere başvurabileceğini düzenlemiştir. 30. maddede ise protokolün imzalanmasıyla, taraf devletlerin mahkemenin vereceği bu kararları yerine getireceğini taahhüt ettiklerine ilişkin düzenleme yer almaktadır.

Mahkeme, Afrika'da insan haklarının korunması için olumlu bir gelişme olsa da tam bir güvence sağlama hususunda sıkıntı çekmektedir. Sorunlardan biri, fakirlik ve okuma yazma oranının düşüklüğü sebebiyle mahkemeye ulaşabilme imkânının kısıtlı olmasıdır³⁰. En önemli sorun ise mahkeme kararlarının infazında yaşanmaktadır. Ayrıca, mahkemenin bütçe ve kaynak sıkıntısı bulunmaktadır. AİHMM'nin 2014 yılı bütçesinin yaklaşık 9 milyon dolar olduğu belirtilmiştir³¹. AİHM'in aynı yılki bütçe miktarı ise €67, 650, 400'dür³². Bu şartlar altında AİHHM, insan haklarının korunmasından ziyade devletlerin egemenliğinin bir garantisi olarak kurulduğu eleştirisine maruz kalmaktadır³³.

28 Weissbrodt, David/de la Vega, Connie, International Human Rights Law, University of Pennsylvania Press, 2007, s. 336'dan aktaran, Doğan, s. 351.

29 Doğan, s. 351.

30 Yerima, s. 123.

31 Mireille, Affa'a-Mindzie, **Leaders Agree on Immunity for Themselves During Expansion of African Court** <<https://theglobalobservatory.org/2014/07/leaders-agree-immunity-expansion-african-court/>> s.e.t. 30.05.2016.

32 European Court of Human Rights Annual Report (2014) <http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_Report_2014_ENG.pdf> s.e.t. 30.05.2016.

33 Asare, Bossman E (2016) 'An Appraisal of Institutions of Global Governance: The Case of the African Human Rights System', *Africology: The Journal of Pan African Studies*, S: 9, No: 1, s. 221-240.

SONUÇ

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi, yaşama hakkı, işkence ya-sağı, ifade, din ve vicdan özgürlüğü gibi evrensel olarak kabul görmüş hemen hemen tüm hakları bünyesinde düzenlemiştir. Bu haklardan bazıları güçlü şe-kilde kaleme alınmamış bazılarında ise sınırlama rejimlerinin aşırı şekilde dü-zenlemesine gidilmiştir. Ancak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin “*yaşayan bir belge*” olarak kabul edilmesi tecrübesiyle, bu eksikliklerin içtihatlarla gide-rilmesi mümkündür. Ayrıca, AİHHS ve AİHHM her ne kadar eksiklikler içere-se de yüzyıllar boyunca güçlü devletlerin sömürgecilik hareketlerine maruz kalmış olan Afrika kıtası insanları için olumlu bir gelişme olarak görülmelidir.

Afrika insan hakları sistemi, Avrupa ve Amerika sistemlerinden son-raki en genç bölgesel koruma sistemidir. Üstelik sözleşmenin garantörü olan mahkeme henüz 8 yıldır faaliyettedir. Dolayısıyla sistemin bünyesindeki sıkın-tıları gidermesi ile etkinliği ve etkililiğinin değerlendirilebilmesi için biraz daha zaman geçmesi ayrıca, mahkemenin tanınırlığının artması gerekmektedir. Bu-nun yanında, bir hukuki koruma rejiminin sihirli değnek gibi Afrika'daki tüm insanlık sorunlarını çözmesi beklenmemelidir. Mahkemelere tek başına böyle bir misyon yüklenilmesi hatalıdır. Böyle bir beklentiden sonuç alınamayacağı gibi, beklentilerin karşılanmaması durumu hâlihazırda mahkemeye olan gü-venin azalmasına ve sistemin daha da etkisiz bir hale gelmesine sebep olacak-tır.

KAYNAKÇA

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin Türkçe metni <www.ihop.org.tr/dosya/sozlesme/afrikainsanhaklarisarti.doc> s.e.t. 24.05.2016.

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin İngilizce metni <http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf> s.e.t. 24.04.2016.

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi'nin Kurulmasına İlişkin Protokol'ün İngilizce metni <http://www.achpr.org/files/instruments/court-establishment/achpr_instr_proto_court_eng.pdf> s.e.t. 28.06.2017.

African Court on Human and Peoples' Rights <<http://en.african-court.org/index.php/12-homepage1/1-welcome-to-the-african-court>>s.e.t. 30.05.2016.

American Declaration of the Rights and Duties of Man <<http://www1.umn.edu/humanrts/oasinstr/zoas2dec.htm>> s.e.t. 27.05.2016.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tüm protokollerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Council of Europe <<http://www.coe.int/en/web/conventions/search-on-treaties/-/conventions/treaty/results/subject/3>> s.e.t. 27.05.2016.

Asare, Bossman E (2016) '**An Appraisal of Institutions of Global Governance: The Case of the African Human Rights System**', *Africology: The Journal of Pan African Studies*, S: 9, No: 1, s. 221-240.

Aybay, Rona (2015) **İnsan Hakları Hukuku**, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Badawi El-Shikh, Ibrahim (1989) '**The African Commission on Human and Peoples' Rights: Prospects and Problems**', *Netherlands Quarterly of Human Rights*, S: 7, No: 3, s. 272- 283.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1514(XV) sayılı 14 Aralık 1960 tarihli kararı, Türkçe metin için bkz. <http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/SOMURGE.pdf> s.e.t. 24.05.2016.

Communications 236/00: Curtis Francis Doebbler / Sudan <http://www.achpr.org/files/sessions/33rd/comunications/236.00/achpr33_236_00_eng.pdf> s.e.t. 26.05.2016.

Communications 228/99: Law Offices of Ghazi Suleiman /Sudan, <http://www.achpr.org/files/sessions/33rd/comunications/228.99/achpr33_228_99_eng.pdf> s.e.t. 26.05.2016.

Doğan, İlyas (Editör) (2015) **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Ankara, Astana.

European Court of Human Rights Annual Report (2014) <http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_Report_2014_ENG.pdf> s.e.t. 30.05.2016.

Evans, Malcom/Murray, Rachel (Editör) (2008) **The African Charter on Human and People's Rights The System in Practice 1986-2006**, 2. Baskı, Cambridge, Cambridge University Press.

Gemalmaz, Mehmet Semih (2005) **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, İstanbul, Legal.

Gözlügül, Said Vakkas/Poyraz, Yasin (2015) 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Uygulamasında 15 ve 16 Nolu Ek Protokollerle Öngörülen Reform', Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S: 20, s.59-86.

Kalabalık, Halil (2009) **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin.

Michelot Yogogombaye v. The Republic of Senegal, Başvuru No: 1/2008, <<https://www1.umn.edu/humanrts/africa/comcases/1-2008.pdf>>s.e.t. 30.05.2016.

Mireille, Affa'a-Mindzie, **Leaders Agree on Immunity for Themselves During Expansion of African Court** <<https://theglobalobservatory.org/2014/07/leaders-agree-immunity-expansion-african-court/>> s.e.t. 30.05.2016.

Özbudun, Ergun (2011) **Türk Anayasa Hukuku**, 12. Baskı, Ankara, Yetkin.

Romano, Cesare P.R, **The International Judiciary in Context** <http://www.pict-pcti.org/publications/synoptic_chart/synop_c4.pdf> s.e.t. 23.05.2016.

Sarkin, Jeremy (2008) 'The Role of Regional Systems in Enforcing State Human Rights Compliance', Inter-American and European Human Rights Journal, S:1, No: 2, s. 199-242.

Yerima, Timothy Fwa (2011) 'Comparative Evaluation of the Challenges of African Regional Human Rights Courts', Journal of Politics and Law, S: 4, No: 2, s. 120-127.